

A GAZDASÁGI FELZÁRKÓZÁS ÚJ ÖSVÉNYEI

RICHMAN GABRIELLA

ELTE TáTK Szociológia Doktori Iskola
Interdiszciplináris Társadalomkutatások Doktori Program

XAVIER CIRERA & WILLIAM F. MARLONEY: *The Innovation Paradox: Developing-Country Capabilities and the Unrealized Promise of Technological Catch-Up*. Washington (DC), 2017. World Bank, xxvi + 186 p. DOI: 10.1596/978-1-4648-1160-9

Hogyan lehetséges, hogy egyes társadalmi csoportok, gazdasági szervezetek, és nemzetek fejlődnek és virágoznak, míg mások fejlődése elmarad? Erre a kérdésre (amelyet például Michael E. Porter 1990-ben megjelent könyvének bevezetőjében is megfogalmaz) számos válasz adható. A normatív szemlélettel végzett közgazdaságtudományi elemzések a produktivitás, a versenyképesség és az innováció kapcsolatát hangsúlyozzák, egyben felhívva a figyelmet arra, hogy a három fogalom definíciója némi átfedést mutat. Nehezen vitatható például, hogy a produktivitás növekedését, valamint a befektetések megtérülését jelentősen befolyásolja a technológiai innováció mértéke, az innovációs képesség szintje, ezek pedig nagymértékben, de nem kizárólag függnek a humán tőke összetételétől – akár a nemzetgazdaság, akár a vállalkozások szintjén végezzük a vizsgálatot.

Ebből az összefüggésből indul ki Xavier Cirera és William F. Marloney 2017-ben megjelent kutatási jelentése, amely az országok (leginkább a fejlődő országok) gazdasági növekedésében felismerhető differenciáltság és e differenciáltságban rejlő okok feltárására irányul. Cirera és Marloney kutatása a neo-schumpeteriánus

iskola elméletére támaszkodik, és azokat az okokat keresi, melyek a fejlődő országok gazdasági felzárkózását lassítják vagy akadályozzák. Schumpeter elmélete a gazdasági növekedést két faktorhoz köti. Az egyik a vállalkozó hagyománybontó piaci magatartása, a másik a vállalkozási hitelek rendszere. A vállalkozó a tőkeinfúzió eredményeként új vagy újszerű megoldások, folyamatok bevezetésébe kezd, a változás ügynöke lesz, követőkre talál, a gazdasági növekedés felerősödik. A neo-schumpeteriánusok szerint a gazdasági felzárkózás közvetlen oka mindig változik. Az 1960–70-es években a tőkefelhalmozás eredményezett gyorsuló felzárkózást, az 1980–90-es években a technológiai fejlődés és az innovációs képesség erősítésére helyeződött a hangsúly a produktivitás növelése érdekében. Napjainkban az innovációs képesség és a technológiai fejlődés mellett megjelenik a harmadik gazdasági fejlődést determináló faktor, a humán tőke diverzifikáltságának mértéke, vagyis ebben az értelemben a technológiai innováció mértéke nem mutat mást, mint a humán tőke produktív felhasználásának mértékét.

Ha Porterhez hasonlóan egy kérdésben kellene összefoglalni Cirera és Marloney

kutatásának irányát, az a következő lehetne: Milyen okokra vezethető vissza a technológiai adaptáció alacsony szintje a fejlődő országokban? A jelentés három kritikus elem hatását méri: a kormányok innovációs politikáját; a vállalkozások innovációs hajlandóságát és képességét; valamint a tudásmenedzsment szintjét és a humán tőke összetételét. A kutatás célja volt, hogy rendszerszemléletű megközelítésben alternatív magyarázattal álljon elő arra vonatkozóan, hogy a fejlődő országok innovációs képessége hogyan tér el az egyéb kategóriába sorolt országok innovációs képességétől, és hogy ez az eltérés milyen okokra vezethető vissza.

A jelentés áttekinti és szintetizálja azokat az aktuális elemzéseket, melyek igazolják, hogy a vállalatvezetés kompetenciáinak köre és összetétele a legfontosabb tényező az innovatív, kreatív változások bevezetése során. A szerzők néhány új kifejezést alkottak, melyek az országspecifikus magatartásmintázatok tipológiáját és a változást segítő intézkedések rendszerezését alapozhatják meg.

A jelentés két részre tagolódik. Az első rész analitikus szemléletű, összefoglalja és értékeli a kutatás eredményeit, és az innováció terjedésében tapasztalható módosulásokat vizsgálja. Az elmaradás feltételezhető okait veszi számba, majd esettanulmányokon keresztül mutatja be a vállalati menedzsment gyakorlatának jellegzetességeit, keresi a vállalatok innovációs képességét korlátozó tényezőket. A vállalat vezetési és szervezetrányítási gyakorlatát szembeállítja a kormányok innovációs politikájával, és a kormány irányította nagyberuházások elemzésén keresztül jut el a bevezetőben megfogalmazott kérdés (mi okozza a fejlődő országokban a technológiai adaptáció alacsony szintjét?) megválaszolásához. Az első rész harmadik és negyedik fejezete részletesen elemzi azokat a kritikus okokat, melyek a

nagy megtérüléssel kecsegtető innovációs beruházásoktól távol tartják a fejlődő országokat, annak ellenére, hogy ezek a beruházások a felzárkózás kulcsát jelenthetnék.

A második rész gazdaságpolitikai és innovációs politikai ajánlásokat fogalmaz meg a kutatási eredmények alapján. A kutatók a fejlődő országok gazdasági szereplőinek viselkedésére hívják fel a figyelmet: a fejlődő országok kormányai és a vállalkozások gyakran a termék- és folyamatfejlesztés periferiális lehetőségeit választják a nagy léptékű kutatások helyett, és előnyben részesítik azokat az innovációs projekteket, melyek kis befektetéssel járnak, ebből következően viszont kisebb a megtérülésük is. Álláspontjuk szerint ez a vonakodó attitűd szab gátat egy agresszívabb és fenntarthatóbb fejlődési ütem kialakításának. A jelenségnek nevet is adnak: *innovációs paradoxon*. E paradoxon okait a képzett humán erőforrás hiányában, a vállalatok körében tapasztalt alacsony innovációs képességben és a kormányok gazdaságpolitikájának elégtelenségében keresik.

Bár Cirera és Marlonney munkája jelentős előrelépést jelent a gazdasági felzárkózást befolyásoló, gátló tényezők hatásainak megértésében, némi hiányérzetet nem tagadhatok. Hogy mire gondolok leginkább? Az országok gazdasági fejlettség szerinti csoportosítások közötti különbségekre, az innováció természetének jellegzetességeire és a versenyképesség természetének porterri elméletére – ezekre a kötet nem tér ki megfelelően.

Az országok gazdasági fejlettség szerinti csoportosítása tekintetében a nemzetközi gazdasági szervezetek gyakorlata továbbra is eltérő. Megoszlanak az álláspontok még abban is, hogy mely országok sorolhatóak a fejlődő országok körébe, egyáltalán milyen kontextusban hogyan értelmezendő a „fejlődő” fogalma. Az sem

egyértelmű, hogy mely országok kerülnek az ún. egyéb kategóriába (pl. a „kevésbé fejlett” vagy az „átalakulás alatt álló” országok csoportjába). A jelentés, bár tárgya a fejlődő országokban végbemenő innováció vizsgálata, nem tér ki az alkalmazott értelmezési keret tárgyalására sem. A szerzők egy világos állásfoglalás helyett inkább az innováció természetére, az innovációs folyamat országspecifikus, illetve mikroszemléletű, vállalatspecifikus módosulásaira hívják fel a figyelmet, a hangsúlyt a nemzetgazdasági adottságok és a vállalatok belső kontextusára helyezve. Miután az olvasó számára nem derül ki egyértelműen, hogy a szerzők mit értenek fejlődő országon, mely országokat sorolják e kategóriába, a jelentés általános érvénnyel megfogalmazott következtetései vitára adhatnak okot. Nem feledkezhetünk meg arról sem, hogy az innováció terjedésének alakulása a fejlett országok körében is tartogat meglepetéseket, és évtizedek óta foglalkoztatja a kutatókat.

A kötet nélkülözi az évtizedek óta fejlett gazdasággal rendelkező országokban megfigyelt innovációs folyamatok, hatások elemzéseinek számbavételét, erre vonatkozó összehasonlítással nem szolgál. Everett Rogers 1962-ben adta ki az innováció terjedésének lehetőségeit és a terjedést befolyásoló tényezők elemzését összefoglaló könyvét, *The Diffusion of Innovations* címmel. Ebben felhívta a figyelmet az innováció társadalmi szemléletű megközelítésének nélkülözhetetlenségére, az emberi percepció fontosságára az innovációs folyamatok alakulásának értékelése során. Az emberi természet nem „törődik” azzal, hogy az innováció objektív újdonság vagy sem. Az újdonság terjedését leginkább az befolyásolja, hogy felkelti-e az emberek érdeklődését, hasznosnak tartják-e, írja Rogers. A relatív, észlelt előny szintén

befolyásolja az innováció terjedését. Ezek pedig olyan kulturális, társadalmi struktúrát érintő szempontok, melyeket nem lehet kizárólag a közgazdaságtan eszközeivel vizsgálni, szükség lehet a szociológia, szociálpszichológia és antropológia kutatási eredményeinek bevonására.

Michael E. Porter az 1980–90-es évek gazdaság- és menedzsmenttudományának neves alakja. A versenyképességről szóló elmélete kiszélesíti Schumpeter kéttényezős gazdasági növekedés elméletét. Álláspontja szerint a gazdasági növekedés mértékét meghatározó egyik kritikus elem valóban az innováció, azonban a versenyképesség szintjét az innováció és az egyéb tényezők dinamikája határozza meg. Porter a hierarchia mentén vizsgálta az innovációs folyamatokat befolyásoló tényezők bővülésének és elavulásának változását. Elmélete szerint azok a tényezők határozzák meg az innováció irányát, a versenyképesség alapjának megteremtését, melyek egy adott országban, térségben erős nyomást gyakorolnak a vállalkozásokra. Porter az alaptényezők körébe sorolja például a természetes erőforrások, az időjárási tényezők és a munkaerőpiaci helyzet sajátosságait; valamint a fejlett gazdaságok esetében a jellemző tényezők körébe kerülnek többek között a digitális kommunikációs infrastruktúra, a felsőoktatás vagy az egyetemi kutató munka, illetve az ehhez kapcsolódó intézményrendszer. A tényezők gazdaságra gyakorolt hatása két dologtól függ: a jellegétől, vagyis attól, hogy a tényező öröklött-e vagy létrehozott, illetve attól, hogy a vállalkozás közvetlen közelében az innovációs nyomás milyen jellemzőkkel bír, mekkora a vásárlóerő, mik a hazai piac elvárásai, és hogyan reagál a hazai piac a folyamatokra. Ezeket a gazdasági és társadalmi fejlődést meghatározóan befolyásoló keresleti tényezőket Cirera és Marloney munkája nem érinti.

E néhány kritikai észrevétel semmit sem von le azonban a jelentés fontosságából, aktualitásából. Csekély azon kutatások száma, melyek a fejlődő országokban vizsgálják az innovációk természetét, és javaslattal élnek az előrelépés érdekében. Cirera és Marlonney munkája nélkülözhetetlen adatokkal és elemzéssel szolgál e téren. Különösen érdekes a kvantitatív és kvalitatív adatgyűjtés szintézise. A kérdőíves lekérdezés és a személyes interjúk betekintést adnak a fejlődő országok kis- és középvállalkozásainak operatív folyamataiba, felhívják a figyelmet olyan kognitív, kulturális és kontextuális eltérésekre, melyek figyelembevételével a kvalitatív kutatás során igényként jelentkező mély eltérések feltárását segítheti, egyben

megnehezítheti a kutatási eredményeket értékelő elemző munkát, az elméletalkotásra folyamatát.

IRODALOM

- LEE, K. (2013) *Schumpeterian Analysis of Economic Catch-Up: Knowledge, Path-Creation, and the Middle-Income Trap*. Cambridge, Cambridge University Press.
- PORTER, E. M. (1990) *The Competitive Advantage of Nations*. London, Palgrave-Macmillan.
- ROGERS, M. E. (1962) *The Diffusion of Innovations*. New York, The Free Press.
- SCHUMPETER, A. J. (1934) *The Theory of Economic Development: An Inquiry into Profits, Capital, Credit, Interest, and the Business Cycle*. Cambridge, Harvard University Press.